

TEISĖ Į GYNYBĄ BAŽNYTINIAME TEISME

Dr. Kazimieras Meilius

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 45 93
Elektroninis paštas kazimeil@takas.lt

Dr. Jonas Juškevičius

Lietuvos teisės universiteto Mokslo centras
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 45 65
Elektroninis paštas jjusk@ltu.lt

*Pateikta 2004 m. kovo 10 d.
Parengta spausdinti 2004 m. liepos 14 d.*

Pagrindinės sąvokos: bažnytinio proceso teisė, teisė į gynybą, Kanonų teisės kodeksas, moralinis tikrumas, objektyvi tiesa.

S a n t r a u k a

Šiuo straipsniu siekiama parodyti teisės į gynybą bažnytiniame procese elementus. Yra atkreipiamas dėmesys į kai kuriuos probleminius šios teisės aspektus, kurie gali atsirasti pačioje teisminėje gynyboje. Nagrinėjant šiuos klausimus, vadovujamasi 1983 metais Jono Pauliaus II patvirtinto Kanonų teisės kodekso normomis, kartu jos gretinamos su Pijaus Benedikto 1917 metų Kanonų teisės kodekso normomis – taip parodoma natūrali šių normų evoliucija bažnytinėje teisėje.

Bažnytinės teisės funkcija visada privalo atitikti bendruomenės prigimtines ypatybes. Bažnyčioje aukščiausias įstatymas yra sielų išganymo (*salus animarum*) principas, todėl meilės, tobulo ir teisingumo praktinis įgyvendinimas Bažnyčioje gali būti pasiekiamas tik integruotai studijuojant Bažnyčios magisteriumą ir bažnytinę teisę. Kardinolas P. Felici taikliai pastebėjo, kad ypač bažnytinio proceso teisė techninėmis procedūromis negali nutolti nuo teologinių ir pastoracinių reikalavimų [1, p. 9].

Naujasis Katalikų Bažnyčios Kanonų teisės kodeksas skelbia fundamentalią tikinčiojo teisę į gynybą kompetentingame bažnytiniame teisme – taip siekiama kuo objektyvesnio ginčo sprendimo. Bažnyčios jurisprudencija asmens teisę į gynybą traktuoja kaip imperatyvą, atsiirandantį iš prigimtinės teisės, todėl natūralu, kad bažnytinei proceso teisei svarbus visuotinis žmogaus teisių užtikrinimas.

Kai kalbame apie teisę, neišvengiamai tenka prisiminti Cicerono posakį: „Kur yra visuomenė, ten yra ir teisė“ („*Ubi societas ibi ius*“). Taigi socialinėje ir teisinėje visuomenėje kiekvienam žmogui turi būti užtikrintos galimybės realizuoti save [2, p. 4–5]. Be abejo, sunku būtų suvokti ir apginti subjektines teises be jų pažinimo ir be teisės į gynybą. Nors techniniu-teisiniu požiūriu teisė į gynybą nėra fundamentaliosios teisės prerogatyva, tačiau bažnytinės teisės doktrina ją sieja su pagrindinėmis krikščionių teisėmis (221 kan.). Žinoma, tai nereiškia, kad teisė į gynybą priklauso tik ieškovui ir yra nukreipta tik prieš atsakovą, iš kurio reikalaujama nepažeidinėti kito asmens teisių. Viešojo gėrio kontekste asmens teisių apsauga reikalauja apginti ne tik asmenį, bet ir teisę (*ius*), kuri yra teisės formulė (*formulae ius*).

Jeigu asmeniui bažnytinėje visuomenėje, kaip ir pasaulietinėje visuomenėje, kitaip nepavyksta išspręsti atsiradusių problemų, ir fizinis, ir juridinis asmuo gali prašyti bažnytinį teismą kompetentingai apginti jo teises. Be abejo, labai svarbu tai, kokias teises teismas imasi ginti, ir ar teismas, į kurį buvo kreiptasi, yra kompetentingas. Mūsų tikslas yra ne ginčo objektų analizė ir teismų kompetencijos klausimai, todėl stengsimės aptarti galimus teisės į gynybą pažeidimus, kurie netgi teisminiame procese gali pasireikšti trimis aspektais: 1) kaip vyko dialogas tarp šalių ir teisėjo, 2) dėl kokių procesinių momentų viena ar kita šalis nesutinka, 3) ar šalys susipažino su byla ir kokias pastabas pareiškė (CIC'83, 1598–1606 kan.) [3, n. 5539–5554].

Jeigu teisinę gynybą įvardysime kaip šalių teisinį įpareigojimą *gali (potest)* ir suprasime jį ne kaip absoliučią teisinę prievolę ar pareigą gintis, o ta prasme, kuria šalis gali pateikti asmens teises pažeidžiančius įrodymus, tai pastebėsime, kad vieni reikalavimai iškelti šalims, kiti – teismui [2, p. 6–7; 4, p. 120–140].

Bažnytinis teismas yra įpareigojamas tinkamai užtikrinti šalies gynybą, kad nebūtų pažeistos nei vienos, nei kitos besiginčijančios šalies gynybinės teisės. Naujasis Jono Pauliaus II 1983 metų Katalikų Bažnyčios (lotynų apeigų) Kanonų teisės kodeksas pripažįsta kiekvienos šalies teisę (221 kan.) aiškintis subjektinių teisių pažeidimus teisme ir numato teismui aiškias ir palyginti griežtas sankcijas, dėl kurių pažeidimo teismo sprendimas gali tapti ne tik negaliojantis, bet ir nepataisomas (1620,7 kan.). Įstatymų leidėjas, bažnytinės teisės subjektui suteikdamas teisę gintis, pateikia ją ne vien kaip gražią deklaraciją, o siekia, kad teisine ir procedūrine tvarka būtų nustatytas asmens teisių pažeidimas ir užtikrintas veiksmingas asmeniui pripažintų teisių saugojimas.

Ankstesniame Kanonų teisės kodekse 1892 kanonas, išvardydamas nepataisomo sprendimo negaliojimo atvejus (teisės į gynybą paneigimo tame sąraše nebuvo), į sprendimą žiūrėjo kaip į autonomiško teisinio akto koncepciją. Todėl, rengiant naująjį kodeksą, dėl šios nuostatos buvo daug diskutuojama ir vienu metu ji netgi buvo pašalinta iš kodekso procesinės gynybos schemos – buvo motyvuojama tuo, kad šis negaliojimo atvejis yra išvestinis, o ne tiesioginė sprendimo vidinio trūkumo priežastis. Vis dėlto naujojo kodekso 1620,7 kanonas teisės į gynybą paneigimą, kaip ir išvestinius negaliojimo atvejus, įtraukė į nepataisomai negaliojančių sprendimų atvejų sąrašą, šie atvejai susidaro dėl trūkumų pačiame teisminiame procese. Taip buvo įteisinta nuostata, pagal kurią teismo sprendimas pripažįstamas kaip paskutinis teismo proceso aktas. Kaip pastebėjome, ypač griežtai šią teisę saugo 1620,7 kanonas, kuris pabrėžia, kad sprendimas yra nepataisomai negaliojantis, jei kuriai nors šaliai buvo paneigta teisė į gynybą (*si ius defectiones alterutri parti denegatum fuit*) [5, p. 97], o 1598 kanone su atitinkamomis išimtimis įteisinamas ikisprendiminis perspėjimas *gynimosi teisė niekad negali būti pažeista (ius defensionis semper integrum maneat)*, kuris susijęs su šalių byloje surinktų teisminių aktų susipažinimu. Šiam griežtam, bet reikalingam, ginant asmens teises, principui teisme privalo paklusti visa Bažnyčios teiseną.

Lyginant abu kodeksus pastebima, kad naujajame kodekse, t. y. 1983 metų Kanonų teisės kodekse, teisė į gynybą yra labiau pabrėžta negu 1917 metų Kanonų teisės kodekse ir aiškiai įtraukta į 221 kanoną. Tikintieji, remdamiesi minėto kanono normomis, gali teisiškai reikalauti priklausančių teisių ir ginti jas kompetentingame bažnytiniame teisme, be to, jie kompetentingos valdžios gali būti pašaukti į teismą ir teisiami pagal lygiavos principą. Tikin-

tieji šias teises, kaip ir kitas jiems pripažįstamas teises, įgyja, kai tampa Bažnyčios nariais, arba kai asmuo, pats nebūdamas bažnytinės teisės subjektas, susiduria su asmeniu, kuris yra bažnytinės teisės subjektas.

Ankstesnis Kanonų teisės kodeksas (CIC'17, 1708 §2 kan.), nurodydamas ieškiniui būdingas savybes, įpareigojo ieškovą bent bendrais bruožais (*generatim saltem*) nurodyti, kokia teise yra pagrįstas jo ieškinys, buvo prašoma pateikti faktus ir įrodymus, patvirtinančius išreikštą pretenziją (*indicare, generatim saltem, quo iure innitatur actor ad comprobanda ea quae allegatur et asseruntur*). Ieškiniui būdingus panašius reikalavimus perėmė ir naujasis Kanonų teisės kodeksas (1504,2 kan.). Niekas netrukdo ieškovui, siekiančiam pagreitinti procedūrą, savo ieškinyje, o atsakovui atsakymuose į jam iškeltus priekaištus nesutikti, prieštarauti. Jau pirmajame procedūriniam akte galima nurodyti visus savo gynybos būdus, susijusius su neaiškiais motyvais, kurių nepaliekama ateičiai. Atidėliojant įrodymus, gali atsirasti moraliai diskutuotinų dalykų, spėlionių, įtarinėjimų, kodėl įrodomieji faktai nebuvo pateikti iš karto. Tai sunkintų bylos eigą, o ginčai ir savo ar kito teisių įrodinėjimai stabdytų teisingumo įvykdymą.

Naujasis Bažnytinis kodeksas (1504, 2 kan.) kalba apie bendrus ieškiniui būdingus bruožus (*generatim saltem*), o šio kanono paaiškinimą randame jau 1936 m. Instrukcijoje *Provida Mater*, kuri paaiškina, jog nėra būtinybės smulkiai ir išstėtai dėstyti argumentus, visa tai reikėtų palikti įrodinėjimų ir gynimosi tarpsniams (art. 57 n. 3: *exponatur, generatim saltem, quo iure innitatur actor ad comprobanda ea quae allegantur et asserentur. Non est necesse, nec expedit, ut conficiatur accurata et longa argumentorum enucleatio, nam haec pertinet ad probationis et defensionis periodos; sufficit ut appareat haud temere fuisse petitionem exhibitam*) [6]. Ieškiniui užtenka, kad matytųsi, jog prašymas buvo įteiktas nelengvabūdiškai. Be abejo, tokia ieškinio pateikimo motyvacija ilgina tyrimo procesą, tačiau kai tarp šalių yra pasitikėjimas ir rūpestingumas, kai įrodymai pateikiami laiku ir be atidėliojimų, niekas neabejoja, kad visi įrodymai bus pateikti ir surinkti per teisminį tyrimą be jokių sunkumų. Suprantama, jog ir teisėjui daug geriau jau iš pradžių numatyti procesinę eigą, kad toliau pati teisminė procedūra vyktų sklandžiai.

Naujasis kodeksas, skirtingai negu ankstesnis, aiškiau apibrėžia teisingumo saugotojo ir ryšio gynėjo funkcijas [7, p. 45]. Jie pripažįstami ne kaip kažkokie specialūs teisėjo pavaduotojai, bet jiems suteikiamas kvalifikuotų asmenų statusas. Teisingumo išsaugojimo institutui bažnytinės teisės procese atstovauja dvi atskiros pareigybės: *teisingumo saugotojas (promotor iustitiae)*, kurio kompetencija apima visas baudžiamąsias ir kai kurias ginčo bylas; *ryšio gynėjas (defensor vinculi)*, kurio kompetencija apima santuokinio ryšio ir Kunigystės sakramento gynybą, t. y. santuokines ir kunigų šventimų bylas. Tai, kad ryšio gynėjo ginamas objektas – sakramentas yra laikomas neatsiejama visuotinio gėrio dalimi, kai kuriems autoriams patį ryšio gynėjo institutą (šis institutas buvo įsteigtas Benedikto XIV Konstitucija *Dei miseratione* 1741 m.) leidžia laikyti teisingumo saugotojo instituto atmaina. Teisingumo saugotojas yra viešasis asmuo, jo funkcija irgi yra globoti viešąjį gėrį (CIC '83, 1430 kan.). Šio instituto egzistavimas Kanonų teisėje yra grindžiamas visuomenės teise į viešąjį gėrį, kuris remiasi įstatymo laikymusi ir gynyba nuo subjektyvių tikslų. Teisingumo saugotojas tam tikra prasme atitiktų civilinėse teisinėse sistemose įteisintą viešą kaltintoją (*publicum ministerium*), kurio paskirtis taip pat yra įstatymų priežiūra. Viešasis gėris ir teisingumas, ginami teisingumo saugotojo, yra suprantami kaip sąžiningas ir teisingas įstatymo taikymas bei laikymasis. Vis dėlto teisinis teisingumas ne visada sutampa su objektyviuoju ir subjektyviuoju teisingumu, nes sielų išganymas yra aukščiausias kanoniškojo proceso tikslas (1752 kan.). Toks teisingumo užtikrinimas turi tapti visų teisėjo veiksmų objektu. Nors konkrečioje byloje teisėjas skelbia tik realų teisingumą, turėdamas galvoje elementus, kylančius iš pozityviojo įstatymo ir bendrųjų teisės principų sąveikos, tačiau visada jis turi galvoti apie visumą, kurioje lygybė (*equitas*) ir sielų išganymas (*salus animarum*) yra pagrindinis įstatymas (*suprema lex*). Pasirodo, teisingumo saugotojui priklauso tik vienas iš tų elementų, t. y. sąžinin-

gas teisinio teisingumo laikymasis, iš anksto (*a priori*) numanant, kad tai yra gėris ir kad jis abstrakčiai sutampa su realiuoju teisingumu [2, p. 195; 8, p. 128–129].

J. Ochoa, išryškindamas naujosios proceso teisės aspektus, pastebi pastangas geriau užtikrinti tiesos ir teisingumo principą bei didesnes diskrecines (nuožiūrines) teisėjo galias. Įvedus žodinę procedūrą ir atmetus perteklines veikimo normas, kurios nepažeistų paties procesinio galiojimo, teisėjui leista blaivia nuožiūra pagreitinti bylos eigą (1670 kan.); pavyzdžiui, teisėjas turi teisę pasinaudoti deleguotu asmeniu arba auditoriumi, kuris sparčiau galėtų atlikti apklausą arba kuris geriau supranta vietinės kultūros papročius ir geriau pažįsta partikuliarinės Bažnyčios įstatymus, o dėl to geriau bus perteikiamos įvairios aplinkybės, reikšmingos apklausoje, o kartu ir byloje (1561 kan.) [9, p. 439–440]. Tačiau, atsižvelgiant į bylos sunkumą ir kompleksiskumą, naujajame Kodekse (CIC'83, 1425 kan.) išvardijami atvejai, kai bylos vienas teisėjas negali nagrinėti. Tada bylos nagrinėjimas skiriamas trijų, o ypatingais atvejais net penkių teisėjų kolegijai [3, n. 5156–5162, 5886–5887].

Naujajame Kodekse sustiprinus teisėjo galias buvo daugiau atsižvelgta į proceso dalyvių gerąją intenciją. Jei gynyba vertinama iš gerosios pusės, be abejo, patvirtintos normos gali sėkmingai pasitarnauti bylos eigai ir žmoniškumui, tačiau vertinant kitaip, šios normos nesunkiai gali pažeisti nešališkumo principą ir ginamųjų žmogaus teisių objektyvumą [5, p. 92].

Naujoji proceso teisinė sistema aiškiai perteikia II Vatikano Susirinkimo dvasią, pagal kurią, naudojantis visomis laisvėmis, privalu laikytis moralinio principo dėl asmeninio ir socialinio atsakingumo. Gyvendami žmonių visuomenėje bei naudodamiesi savo teisėmis, ir atskiri asmenys, ir socialiniai susibūrimai moraliniu įstatymu yra įpareigoti atsižvelgti ne tik į savo teises, bet ir į kitų žmonių teises, į savo pareigas kitiems žmonėms ir į bendrą visų žmonių gerovę. Todėl su visais reikia elgtis pagal teisingumo ir žmoniškumo kriterijus [10; 11].

1506 kanonas yra nustatęs, kad teisėjas, gavęs ieškininį pareiškimą, per mėnesį privalo dekretu pagal CIC'83 1504–1505 kanono normas priimti arba atmesti ieškovo prašymą. Jei per nustatytą laiką to nepadaro, suinteresuota šalis gali papildomai kreiptis į teismą ir pasiteirauti dėl savo ieškinio likimo. Jei teismas tyli ir po papildomo kreipimosi 10 dienų neduoda jokie atsakymo, tai reiškia, kad ieškininis pareiškimas iš pačios teisės (*ipso iure*) yra priimtas. Tai skiriasi nuo situacijos, kai išleidžiamas administracinis aktas: tada, jei įstatymas nenurodo išleidimo termino, dekretas privalo būti išleistas per tris mėnesius; jei per nustatytą terminą dekretas nepaskelbiamas, tuomet laikoma, kad atsakymas į prašymą ar skundą yra neigiamas (57 kan.). Teisminėje procedūroje, kaip matome, yra kitaip, nes nustatytomis normomis siekiama kuo skubiau įgyvendinti teisingumą ir šalinti teismo neveiklumą ar aplaidumą.

Ankstesniame Kanonų teisės kodekse buvo įteisintas toks atvejis: jei teisėjas nieko neatsako, suinteresuota šalis per 5 dienas galėjo kreiptis į Vietos Ordinara, o jei Ordinaras buvo pats teisėjas, galėjo kreiptis į aukštesnę instanciją (1710 kan.). Priėmus naujajį Kodeksą ir panaikinus ankstesnio Kodekso 1715 kanoną, neliko galimybės kreiptis į Ordinara ir sužinoti apie savo ieškinį. Kai ieškinys būna priimtas pagal 1506 kanono normas, naujojo Kodekso 1507 §2 kanonas įpareigoja teisėją ar kolegijos pirmininką per 20 dienų dekretu pranešti atsakovui ar atsakovams (*vocatio in ius*), be to, dekrete privalo būti nurodyta, ar atsakovas privalo, susipažinęs su ieškovo pareiškimu, atsakyti raštu, ar būtina atvykti į teismą, kad būtų nustatytas tarp šalių atsiradęs ginčas, dėl kurio yra pradedamas teisminis procesas. Naujojo Kodekso 1508 § 2 kanono norma reikalauja, kad prie atsakovo kvietimo į teismą būtų pridėtas ir ieškovo pareiškimas, išskyrus tuos atvejus, kai teisėjas nusprendžia, kad dėl rimtų priežasčių ieškovo pareiškimo viešinti nereikia tol, kol atsakovas nepateiks savo parodymų (*nisi iudex propter graves causas censeat libellum significandum non esse parti, antequam haec deposuerit in iudicium*) [3, n. 5362–5364]. Šios normos, leidžiančios teisėjui nesupažindinti atsakovo su ieškininio pareiškimo turiniu, senajame Kodekse nebuvo. Suprantama, ką gali pateikti atsakovas, jei jis nežino ginčo objekto, kaip jis gali atremti ieš-

kovo teiginius, jei jie yra nutylimi. Todėl, kviečiant atsakovą, 1508 §2 (CIC'83) kanonas įpareigoja teisną prie kvietimo pridėti ieškovo pareiškimą, tačiau, kaip buvo minėta, teisėjui leidžiama nuspręsti, ar nebus sunkių padarinių, jei bus pateiktas visas ieškininio pareiškimo atsakovui turinys, ar toks pareiškimo pateikimas nesunkins bylos eigos (1530–1538 §2 kan.) [12].

Naujojo Kodekso 1501–1502 kanono norma, aiškiai nustatydamą ieškovo ieškininio prašymo būtinumą (*iudicium factum est sine iudiciali petitione*), taip pat reikalauja, kad ieškinys būtų nukreiptas prieš atsakovą (*vel non institutum fuit adversus aliquam partem conventam*), tai sąlygos, kad teisminis procesas įvyktų tinkamai, kitaip tokios bylos sprendimas (1620, 4 kan.) taptų nepataisomai negaliojantis (*sententia vitio insanabilis nullitatis laborat*). Taigi kvietimas į teisną nėra tik informacinis pranešimas, tai galimybė ir ieškovui, ir atsakovui save apginti teisme (CIC'83, 1620, 7 kan.).

Be to, 1494 kanonas leidžia atsakovui prieštarauti ieškovo teiginiams, ieškinio formulotei, nesutikti ir su pačiu ieškiniu, o 1491 kanonas aiškiai pasako, kad kiekviena teisė yra saugoma ne tik ieškinių pavidalu, bet ir galimybe užprotestuoti ieškinius. Kai kurie teisininkai praktikai (1988 m. vasario 13 d. sprendimas pagal *coram Boccafolo, Austinien.*, B. 15/88) skiria sprendimo negaliojimą dėl negauto formalaus kvietimo į teisną ir sprendimo negaliojimą dėl paneigtos teisės į gynybą. Laterano universitete, Romoje, mums bažnytinį procesą dėstęs profesorius M. J. Arroba Conde mano, kad teoriškai šis skirtumas įmanomas, tačiau jis nemano, kad praktiškai reikia siųsti kvietimą atsakovui, kai šis faktiškai jau yra įsitraukęs į procesą; tačiau šiuo atveju eventualus sprendimo negaliojimas gali atsirasti tik dėl teisės į gynybą paneigimo, bet ne dėl kvietimo trūkumo. Atsakovo kvietimas į teisną yra ne kas kita kaip atsakovui garantuota gynyba. Kanonas, įpareigodamas prie kvietimo pridėti ieškinį, kaip tik ir rodo, kad šaliai kartu su kvietimu suteikta teisė ir į gynybą. Naujojo kodekso 1508 § 2 kanonas padarė dalinį pakeitimą – numatė išimtį, kada teisėjas gali ir nesiųsti atsakovui ieškininio pareiškimo [2, p. 310; 13, p. 241].

Remiantis ankstesniojo Kodekso (1894, 1 kan.) normomis, būdavo anuliuojamas sprendimas dėl netinkamo kvietimo (*citatio*), tačiau tokį negaliojantį sprendimą būdavo galima pataisyti (*sententia vitio sanabilis nullitatis laborat*) [14]. Veikiant ankstesniajam Kodeksui, Apaštališkoji Signatūra, ištyrusi atvejį, ar nebuvo pažeistos atsakovo teisės, jei jis nesusipažino su ieškovo pareiškimu, atsakė neigiamai, pabrėždama, kad gynybos laikas prasideda su teismo tyrimo pabaiga (*conclusio in causa*) ir kad kvietimo pagrindas yra pats kvietimas, kuriame bendrais bruožais (*ad essentiam*) nurodoma, kas yra ieškovas ir kas atsakovas, koks yra ginčo objektas (*petitum*) ir šio ginčo motyvai (*causa petendi*), koks teisėjas, atvykimo vieta ir laikas (CIC`17, 1715 kan.). Kalbant apie ieškininio pareiškimo neviešinimo motyvą, irgi buvo remtasi tikimybe, kad atsakovas gali daryti neigiamą poveikį bylai (*perniciosa suggestio*). Tačiau taip buvo siekiama pašalinti tam tikrą kai kuriose šalyse atsiradusią praktiką, kai atsakovas, susipažinęs su ieškininiu pareiškimu, pikta valia inicijuodavo bylą civiliniuose teismuose [15]. Apaštališkosios Signatūros sprendimo motyvaciją galima suprasti paprastai: sutapatinus teisę gintis su tiriamąja proceso dalimi ir laikant ją pagrindine gynybos dalimi, kartu yra pasakoma, kad ji nėra paskutinė gynybos dalis. Gynyba gali tęstis aukštesnėse instancijose. Jei manoma, kad ji buvo pažeista žemesnėje instancijoje, aukštesnėse instancijose tie pažeidimai gali būti ištaisyti.

Vis dėlto šalis turi teisę gintis nuo pat pradžių: ji gali konsultuotis, nurodyti liudininkus, pateikti dokumentus, prašyti ekspertų pagalbos, įvertinti liudininkus, ginčyti sprendimą ir t. t. Šia teise gali naudotis ir ieškovas, ir atsakovas. Tačiau gali atsirasti taip, kad atsakovas viską sužino tik bylos pabaigoje, t. y. jau susipažindamas su byloje atliktu tyrimu. Tuomet jo tikroji gynyba prasidėtų tik po susipažinimo su bylos medžiaga, kai viskas jau padaryta.

Taigi matome, kad ankstesnysis Pijaus Benedikto kodeksas aiškiai neįvardijo teisės į gynybą, tačiau ir tuometinėje bažnytinėje jurisprudencijoje šios teisės apsaugos būdų netrūko. Nors ankstesniojo Kodekso 1892 kanonas nepataisomai negaliojančių sprendimų atveju nenurodė teisės į gynybą paneigimo, tačiau pati Bažnyčios jurisprudencinė doktrina ir

apeliacinio tribunolo *Rota Romana* jurisprudencija šią teisę gynė. Jeigu pažiūrėsime atidžiau, pastebėsime, kad ir pats ankstesnysis Kodeksas suteikė *de facto* tinkamas normas, galinčias apsaugoti gynybos teisę (*ius defentionis*) ir reguliuojančias atsakovo iškvietimą (1711–1725 kan.), arba normas, reguliuojančias ginčo objektų sujungimą (1726–1731 kan.) ir suponuojančias formalią atsakovo teisę, jei teisėjas atitinkamai leidžia prieštarauti ieškovo ieškininiam pareiškimui (1726 kan.); vadovaujantis normomis, kurios susiję su įvairiais įrodymais (1747–1836 kan.), šalys galėjo priimti arba atmesti liudininkus (1759 § 1 kan., 1761 kan., 1763 kan., 1764 §§ 2–5 kan.); normos reguliavo ir procesinių aktų publikavimą (1858 kan., 1859 kan.), ir bylos baigtį (1860 kan., 1861 kan.), buvo ir normos, reguliuojančios bylos svarstymą (1862–1867 kan.). Todėl, analizuojant ankstesniojo Bažnyčios teisės Kodekso galimybes, užtikrinant teisę į gynybą, galima surasti pavyzdžių tribunolo *Rota Romana* praktikoje. Šie pavyzdžiai patvirtina būtent dėl minėtų pažeidimų nepataisomus ir negaliojančius sprendimus, nors kodeksas jų aiškiai ir neįvardijo. Pavyzdžiui, 1930 m. vasario 27 d. sprendimas (pagal *coram Mannuci*) teigė, kad sprendimo negaliojimas atsirado, pažeidus teisę į gynybą. Buvo priminta, kad šios teisės pagrindas slypi pačioje prigimtinėje teisėje, jis yra paties tribunolo *Rota Romana* patvirtintas ir visuomet taikomas, nors pozityvioji bažnytinė teisė 1892 kanone numatė tik tris negaliojimo atvejus (*nullitas ... sententiae ob illegitime denegatum ius defensionis, manifesto iuris naturalis est, atque, ut pluries ... Rota sancivit ... semper operatur, licet in trita triplici enumeratione iuris positivi (can. 1892) non recenseatur, quia non indiget recenseri*). Panašiai buvo pasakyta ir 1955 m. kovo 9 d. sprendime (pagal *coram Wynen*), kuriame buvo pabrėžiama, kad ir ieškovas, ir atsakovas baudžiamajame ir ginčo procese turi teisę pats ar per advokatus ginti save, nes ši teisė atsiranda iš prigimtinės teisės ir jos jau nereikia įrodinėti (*sane, omnem partem, sive actricem sive conventam, tam in processu criminali, quam in processu contentioso, habere ius sese per semetipsam aut per advocatum, defendendi, et hoc ius provenire ex ipsa lege naturali, est adeo obvium et certum, ut amplius probari non debeat*). Paneigus teisę į gynybą, toks sprendimas turėjo nepataisomo negaliojimo trūkumą, nes prigimtinė teisė, nors ir nepostuluoja, kad šalys *de facto* gintųsi, tačiau ji reikalauja, kad teisė į gynybą joms būtų pasiūlyta. Tas pats teisėjas rėmėsi Lega-Bartocetti [16] teiginiu, kad teismas ar teisminė diskusija nėra baigta tol, kol byloje išlieka prieštaravimų, arba tol, kol galioja teisės apsiginti pasinaudojimo galimybė. Taigi iš minėtų pavyzdžių galime nuosekliai nustatyti *Rota Romana* jurisprudencijos siekį – užtikrinti pagrįstą nepataisomą sprendimo negaliojimą dėl prigimtinės teisės pažeidimo.

Nors iškart gali atrodyti, kad ši sankcija turėtų būti įteisinta pozityviosios teisės, tačiau paneigus teisę į gynybą, trūksta esminio teismo prieštaraivimų nagrinėjamo elemento, todėl toks teismo sprendimas tampa negaliojantis ne *ex natura rei*, o dėl to, kad nėra prieštaravimų. Nepataisomai negaliojantis sprendimas gali atsirasti dar dėl to, kad byloje remiamasi negaliojančiais teisminiais aktais, arba dėl to, kad sprendimui trūksta būtinos prielaidos, atsirandančios iš teisminių debatų. Kaip matome, bent bažnytinėse bylose šios priežastys, darančios sprendimą negaliojantį ir nepataisomą, tarpusavyje yra susijusios, nes tarp teisės į gynybą ir teisės prieštarauti yra glaudus ryšys.

Šiandien įstatymų leidėjas, naudojantis ką tik aptartus kanonus, dar labiau suinteresuotas sudaryti visas sąlygas atsakovui apsiginti, išskyrus tą atvejį, kai atsakovas tarsi netenka procese adekvačių sąlygų, apie kurias kalbama 1508 §2 kanone. Tačiau tuo atveju, kai atsakovui nesuteikiama galimybė susipažinti su faktiniais ieškinio motyvais, jam gali būti sunku apsispręsti net dėl savo būtino dalyvavimo teisme, tada jis negalėtų numatyti savo gynimosi strategijos, kaip ir kokius pasikviesti liudininkus arba kokius naudingus dokumentus pristatyti teisminei savigynai. Net jeigu tai daroma ir dėl to, kad būtų išvengta piktnaudžiavimo (*perniciosa suggestio*), akivaizdu, kad atsakovo su tokiais apribojimais sąlygos teisme kitokios negu ieškovo – jis neturi tokio pasitikėjimo, kokį įgyja ieškovas. Atrodo, kad iš anksto laukiama galimų nesutapimų tarp to, ką pasakys atsakovas po pakvietimo, kai jis nežinos ieškinio turinio, ir to, jei jis iš anksto sužinotų ieškovo konkretų kaltinimą.

1508 § 2 kanono normos iš pirmo žvilgsnio atrodo yra nesuderinamos su teisės į gynybą garantijomis, tačiau jau bylos pradžioje susipažinimo su ieškovo pareiškimu ribojimas dėl sunkių pasekmių nėra absoliutus, jis galioja tik iki pirmųjų atsakovo parodymų. Šiuo atveju yra labai svarbi teisėjo apsisprendimo neatskleisti atsakovui ieškinio turinio motyvacija [2, p. 310; 17, p. 77]. Tai susiję su teisės į gynybą ribojimu, todėl turi būti nurodyti motyvai, kodėl ši teisė atsakovui laikinai apribota, kitaip toks kvietimas į teismą būtų negaliojantis dėl teisės į gynybą paneigimo. Šiuo atveju teisėjo tokio sprendimo motyvacija yra integrali nepažeistos teisės į gynybą dalis.

Vis dėlto geriausia būtų vadovautis ne vien 1508 §2 kanone teisėjui suteiktomis išimtimis, bet ir 208 bei 221 §2 kanonų reikalavimais, kurie primena teisėjui būtinybę procese šalims užtikrinti vienodą traktavimą [5, p. 105]. 208 kanonas primena, kad tarp tikinčiųjų dėl jų atgimimo Kristuje egzistuoja tikra prigimtinio orumo ir veiklos lygybė, kuri padeda visiems ir kiekvienam pagal savo sąlygas ir užduotis bendrauti ugdant Kristaus Kūną. 221 § 2 kanonas tikintiesiems, kompetentingos valdžios pakviestiems į teismą, suteikia teisę būti teisiamiems pagal teisės nuostatus, pritaikant lygybės principą.

Šalies gynyba negali būti atskiriama nuo ginčo objekto pažinimo ir reikalingų procesinių duomenų gavimo tam, kad būtų galima pasirengti gynybai. Dalyvaujant procese, visada yra didesnė galimybė paveikti bylos tyrimą ir sprendimo išvadas. Kai šalis ignoruoja teismą ir nedalyvauja teisminiame procese, ji nepatikrina ne tik apie ją surinktų duomenų objektyvumo, bet ir leidžia manyti, kad su visu tuo, kas buvo surinkta, sutinka.

Jau kalbėjome, kad teisė gintis yra fakultatyvinė teisė. Ji nereikalauja, kad viena ar kita šalis ją vykdytų. Kitaip tariant, pati šalis gali atsisakyti naudotis šia teise (*exertitio suae facultatis renuntiare potest*). Vis dėlto šis principas turi būti taikomas apdairiai. Pavyzdžiui, baudžiamosiose bylose techninė gynyba visuomet yra būtina, net jeigu šalis ir atsisako gynybos. Ginčo bylose, kur ginčo objektas yra viešasis gėris, sudėtinga kalbėti apie aiškią šalies teisę būti išklaustyti ir kartu neįpareigotai teikti parodymus. Vadinas, jei šalis atsisako savo teisės prieštarauti kitai šaliai, ypač jei šalis be pateisinamos priežasties neatvyksta į apklausą, į teismą, be abejo, negalime kalbėti, kad tokiai šaliai buvo paneigta teisė į gynybą. Juo labiau, kad ginčo procese teisėtai apklausinėjama šalis privalo atsakinėti į teisėjo klausimus ir atskleisti tiesą (1531 § 1 kan.). Tik baudžiamajame procese kaltinamasis nėra įpareigotas prisipažinti nusikaltęs, todėl iš jo nereikalaujama net priesaikos (1728 § 2 kan.).

Kai kalbama apie šalies nenorą dalyvauti apklausoje, galime klausti, ar šalis išvis privalo atvykti į teismą. Per amžius šalies neatvykimo į teismą teisinė koncepcija kito. Romėnų teisėje šalies neatvykimas į teismą buvo įvardijamas lotynišku terminu *contumacia* (liet. *priešgyniavimas, nepaklusnumas*), jį laikė *neteisėta veika (actum illicitum)*, o tokios neteisėtos veikos subjektą vadino *priešgyniautoju (contumax)*. Ši koncepcija, kai procesas negalėjo vykti, jei nedalyvavo atsakovas, galiojo ilgai. Tai paaiškina ir bausmių taikymo už neatvykimą į teismą praktika. Tik pamažu Viduriniaisiais amžiais išsivystė loginis principas, kad teisminiame procese yra vykdomas įstatymas, kuris priklauso suvereniai valdžiai ir yra taikytinas, leidžiant vienašališko proceso galimybę [8, p. 128–129; 18, p. 121; 19, p. 113].

Tradiciškai kanonų teisėje blogai valiai, arba kontumacijai, irgi buvo suteikiamas baudžiamasis atspalvis [20]. Pijaus Benedikto kodekse neatvykimas į teismą reiškė ne tik gynybos atsisakymą, bet teisėjas, remdamasis 1845 kanonu, galėjo paskirti nepaklusniajam bausmę (*ad frangendam rei contumaciam*) [21, p. 443]. Tačiau kanoninėje jurisprudencijoje netenkino minėtame kanone įteisinto termino *contumacia* interpretavimas: reiškė daugiau bausmės skyrimą ir buvo laikomas teisine anomalija, mažiau atrodė suderinamas su teisės į gynybą koncepcija. Be abejo, tuo buvo siekiama neužvilktinti bylos, ką akivaizdžiai rodo 1880 kanonas, neleidžiantis į teismą neatvykstančiai šaliai teikti apeliaciją tol, kol būdavo paskelbiamas galutinis sprendimas.

Verta pabrėžti, kad senoji neatvykimo į teismą koncepcija visiškai neišnyko iš civilinės ir bendrosios teisės sistemų civilinio proceso. Sprendimo priėmimas už akių yra traktuojamas kaip sankcija, draudžianti piktnaudžiauti procesu [22, p. 76–78]. Tačiau naujajame Ka-

nonų teisės kodekse nebeliko tokio pobūdžio bausmės, skiriamos asmeniui, neatvykusiam į teismą. Dabartiniame Kanonų teisės kodekse nekalbama apie *contumacia*, bet minimas *nedalyvavimas teisminiame procese* ir į jį žiūrima kaip į šalies apsisprendimą nedalyvauti procese ir neginti savo teisių. Toks terminologijos pasikeitimas geriau parodo žmogaus pasirinkimo teisę ir kitokį kanonų teisės požiūrį į patį žmogų [21, p. 443]. Jei šalis laiku nepasirodo teisme, bet vėliau iki bylos pabaigos nusprendžia dalyvauti procese, ji gali pateikti savo parodymus ir išvadas tiek, kiek jai leidžia 1593 §1 kanonas ir 1600 kanonas.

Kanonų teisėje tiriamasis procesas yra priklausomas nuo teisingo sprendimo. Taigi teismo tyrimo kokybė turi garantuoti ir moraliai objektyvų teisminį sprendimą. Nešališkumo pritaikymas ir teisinis lankstumas bei teisėjo, galinčio užtikrinti teisingą baigtį, pripažinimas, leidžia jam raginti neveiklias arba nesugebančias tinkamai apsiginti šalis ir taip pasiekti kuo objektyvesnį sprendimą. Vadovaujantis šiais principais, atrodytų, kad bažnytinis procesas prieštarauja juridiniam tikrumui ir civilinio teisėjo nešališkumui civilinėje teisminėje sistemoje. Iš tikrųjų bažnytinis teisėjas nesigilina, kas yra teisingas, o kas neteisingas, bažnytiniam teisėjui yra svarbiau ieškoti tiesos šalių veiksmuose, jų saviraiškoje tam, kad būtų galima atstatyti nesutariančių asmenų pažeistą bendrumą (*communio*), kurio praradimas tampa byloje besiginčijančių šalių kontroversija [5, p. 94].

Deja, šalies išvardyti faktai arba, jos nuomone, galimi gynybos pažeidimai dar nėra saviti įrodymai, o tik galimo įrodymo instrumentai, kurie, teisėjui skelbiant bet kokį sprendimą, neturėtų sutrukdyti pasiekti moralinį tikrumą (CIC'83, 1608 § 1 kan.), nes moralinis tikrumas pasiekiamas iš aktų ir įrodymų (*ex actis et probatis*). Be abejo, tikrumas, kuris įrodomas, negali būti absoliutus, t. y. atmetantis klaidos tikimybę, – jis gali būti tik moralinis. Tačiau pozityviaja prasme moralinis tikrumas turi būti laisvas nuo bet kokios pagrįstos ir nuosaikios abejonės.. Tai reiškia, kad teisėjas neturi skelbti sprendimo tol, kol turi abejonių. Juridinė abejonė turi būti išsprendžiama nuodugniai išnagrinėjus įstatymą, o faktinę abejonę reikėtų išspręsti išsamia teisminių aktų analize arba papildomu tyrimu. Tai Popiežiaus Pijaus XII išgryninta kanoninė moralinio tikrumo koncepcija, kuria modernioji Kanonų teisės doktrina tebesivadovauja ir šiandien [2, p. 347, 425–426; 23, p. 348].

Antros pusės pritarimas viešo pobūdžio byloje neužtikrina pateikto fakto tikrumo, tačiau teisėjui leidžia manyti, kad tai, kas buvo pasakyta, yra tiesa. Kitos šalies nedalyvavimas taip pat nepadidina teisėjo įsitikinimo, kad šalis pripažįsta ar atmeta esamą faktą, bet leidžia daryti prielaidą pateiktos versijos naudai (1536 kan.). Nepaisant to, teisėjui yra patikėta surinkti medžiagą taip, kad būtų užtikrintas faktų teisingumas. Visais atvejais teisėjas privalo išlikti nešališkas.

Ši šališkumo hipotezė išsprendžiama 1608 § 2 kanonu, kuriame yra sakoma, kad teisėjas moralinį tikrumą gauna iš teisme paskelbtų aktų. Vadinasi, šių aktų patvirtinimas ar atmetimas labai priklauso nuo šalių, nes pačios šalys gali prašyti teisėją neatitinkančius tikrovės faktus patikrinti arba atmesti (CIC'83, 1526–1527 kan.). Šalies parodymai teisme yra šalies veiksmų išraiška, įrodymų materialus šaltinis, faktų atpasakojimas, o fakto įrodymo reikalingumas gali sukelti, teisėjo manymu, nepakankamai argumentuoto fakto, ypač jei teisme nedalyvauja priešinga šalis, papildomo patvirtinimo poreikį. 1530 kanonas įpareigoja teisėją visada apklausti šalis, ypač tada, kai to prašo viena iš šalių arba kai galimas viešo gėrio pažeidimas ir reikia išsklaidyti bet kokią iškylančią faktinę abejonę. Apklausiamos šalys įpareigojamos sakyti tiesą ir tik tiesą (turint galvoje ir šalių (CIC'83, 1532 kan.), ir liudininkų (CIC'83, 1562 kan.; 1568 kan.) priesaiką), o jei šalis atsisako atsakinėti į pateiktus klausimus, teisėjui palikta spręsti, kaip kitaip pasiekti teisingą vertinimą, kad būtų prieita prie teisingos išvados (CIC'83, 1531 kan.). Apklausiamos šalies nenoras kalbėti nėra įrodymas, o tik galimų įrodymų argumentas. Pasirinkta tylėjimo taktika gali būti įvairi, ji gali būti sąlygojama vidinių ir išorinių aplinkybių. Šalies neatsakinėjimas į teisėjo klausimus ir tylėjimas nebūtinai pažeidžia 1531 kanonu šaliai nustatytus reikalavimus, kad šalis privalo atsakyti ir pasakyti visą tiesą (*debet respondere et veritatem integre fateri*). Nereikėtų atmesti ir prielaidos, kad neatsakinėjančiai šaliai pateikti faktai gali būti svetimi, nežinomi ar mažai žinomi, todėl ver-

tinti tokią šalį, kaip tyliai sutinkančią su kitos šalies išdėstyta faktų versija, gali būti netikslu. Dėl to paties kanono antroji dalis situaciją palieka vertinti teisėjui.

Be abejo, kai kalbame apie šalies nenorą geranoriškai atsakinėti į teisėjo klausimus, neatmestina ir kita galimybė – šalis nenori bendradarbiauti su teisėju. Tuomet, gindamasi nuo teisėjo klausimų, ji tyli arba meluoja [24, p. 185–186]. Šiuo atveju, kai kalbame apie šalies gynybą, reikia nepamiršti ne tik 1620, 7 kanono normos, kuri teigia, kad vienai ar kitai šaliai nesudarius galimybės apsiginti, sprendimas gali tapti negaliojantis ir nepataisomas, bet ir priešingo atvejo, kad šalis savo gynybos nepanaudotų subjektyviems interesams įtvirtinti. Nedviprasmiškai galima teigti, kad tokiu atveju laisvę varžo toks 1531 kanono reikalavimas: *šalis privalo atsakinėti į klausimus ir pasakyti visą tiesą*. Visuotinės Bažnyčios tikslas yra tiesos išsaugojimas, todėl ir kiekvieno tikinčiojo siekis turėtų būti objektyvi tiesa, nes tiesa, arba tiesumas, yra dorybė, leidžianti teisingai elgtis ir sakyti teisybę, išvengti dvideidiskumo, apsimitinėjimo ir veidmainystės. Tiesumas išlaiko pusiausvyrą tarp to, ką reikia pasakyti, ir paslapties, kurią reikia išsaugoti. Garbingas žmogus privalo pareikšti tiesą kitam žmogui [25]. Tačiau tai yra religinė norma. Juridiniu požiūriu, kaip jau buvo minėta anksčiau, baudžiamajame procese apkaltintas asmuo nėra įpareigotas pripažinti savo kaltę, o teisėjas iš šio asmens negali reikalauti priesaikos *sakysiu tiesą* arba *sakiau tiesą* (CIC'83, 1728 § 2 kan.) [3, n. 5897]. Taigi, palyginti su ankstesniuoju Kodeksu (1743 §3 kan.), naujajame Kodekse dingo bausmės už tylėjimą, melą, neteisingą priesaiką.

Todėl vertinant konkrečius atvejus nusprendžiama, ar dera sakyti tiesą tam, kas ją nori sužinoti, ar ne. Kito žmogaus gerovė ir saugumas, pagarba privačiam gyvenimui, dėmesys bendrajai gerovei yra pakankama dingstis nutylėti tai, ko kitam nereikia žinoti, arba kalbėti apie tai santūriai. Niekas nėra įpareigotas atskleisti tiesą tam, kas neturi teisės ją žinoti. Turi būti saugomos ir profesinės paslaptys, pavyzdžiui, politikams, kariams, medikams, teisininkams žinomos arba patikėtos slaptos žinios, išskyrus išimtis, kai dėl saugomos paslapties labai nukentėtų ją patikėjęs asmuo arba asmuo, kuriam buvo patikėta, arba tretieji asmenys. Už perduodamą informaciją atsakingi asmenys privalo rasti teisingą santykį tarp bendrosios gerovės reikalavimų ir pagarbos pavienių asmenų teisėms [26, n. 2464–2513] (CIC'83, 983 kan.; 1536 kan.; 1548 kan.).

1559 kanonas apibrėžia, o tiksliau sakant, stipriai riboja vienos šalies dalyvavimą kitos šalies apklausoje. Būtina pastebėti įstatymų leidėjo skiriamus bylos, kurios tyrimo objektas yra privatus interesas, ir bylos, kurios objektas yra viešasis interesas, skirtumus. Taip pat yra ir tada, jeigu viešo intereso byloje šalys negali dalyvauti apklausoje. Tada privataus intereso byloje teisėjas gali leisti dalyvauti šalims, liudininkų apklausoje šalims sudaroma galimybė geriau apginti savo teises: liudininkai įpareigojami su didesne atsakomybe šalių akivaizdoje sakyti tiesą.

Kai šalims neleidžiama dalyvauti apklausoje, iš pradžių atrodo, kad atsiranda proga pažeisti asmens teisę į gynybą. Tačiau tas pats kanonas leidžia dalyvauti šalies advokatams ar prokurorams, ryšio gynėjui, teisingumo saugotojui (nebent teisėjas nuspręstų, jog apklausa turi būti atlikta slaptai ir be jų). Kai liudininkų apklausoje nedalyvauja šalys, liudininkai laisvai ir netrukdomai gali išdėstyti savo požiūrį, pateikti savo parodymus [3, n. 5465–5466]. Tačiau negali būti apklausiami anoniminiai liudininkai, nes šalis praranda 1554–1555 kano-nais jai suteiktą galimybę, esant rimtai priežasčiai, nesutikti, kad būtų apklausinėjami kitos pusės nurodyti liudininkai. Tačiau gali būti ir taip, kad šalis, pateikusi liudininką, pati jo atsikako, o kita šalis prašo, kad būtent šis liudininkas būtų apklaustas. Ir vienu, ir kitu atveju galutinį sprendimą priima teisėjas [3, n. 5451–5457].

Kai surinkti reikalingi byloje įrodymai, teisėjas, pagal CIC'83, 1598 kanono normas, surinktą medžiagą pristato suinteresuotoms šalims. Kai šalys nusprendžia, jog nebeturi daugiau ko pridėti, arba būna pasibaigęs teisėjo nurodytas įrodymams skirtas laikas, arba pats teisėjas nusprendžia, kad byla yra pakankamai išaiškinta, dekretu patvirtinama bylos tyrimo pabaiga (CIC'83, 1599 kan.). Visiškai baigus tyrimą, vadovaudamasis 1601 kanono normomis, teisėjas nurodo laiką, iki kada šalys galės raštu diskusijoms pateikti savo pastabas ir

taip dar kartą pasinaudoti gynyba. Jei šalys per nustatytą laiką nepasinaudoja šia galimybe (tai fakultatyvinė galimybė), teisėjas iš aktų ir įrodymų (*ex actis et probatis*) ir remdamasis ryšio gynėjo bei teisingumo saugotojo (jei jie pagal kodekso normas privalėjo dalyvauti) išvadamis rašo sprendimą.

Tuo atveju, jei teisėjas remtųsi duomenimis, neįtrauktais į proceso aktus, pavyzdžiui: privačiais pokalbiais, nepaskelbtais byloje dokumentais, tuomet jis pažeistų šalies gynybos teisę. Po tyrimo šaliai privalo būti sudaryta galimybė susipažinti su atliktu tyrimu ir surinkta medžiaga, kad ji neprarastų teisės į gynybą. Dėl to po tyrimo (CIC'83, 1598 kan.) teisėjas įpareigojamas supažindinti šalis, jų advokatus su bylos aktais, kurie galėjo būti iki šiol jiems dar nežinomi (*nondum nota*). Taigi galime formuluoti šią normą pozityviai: šalys turi subjektyvią teisę išnagrinėti byloje esančius aktus, nebent šalis to daryti nepageidautų arba atsiskyty. Tačiau tas pats kanonas bendrojo-viešojo gėrio byloje (pvz., santuokos negaliojimo byloje) kartu daro ir išimčių, kurios leidžia teisėjui kai kurių aktų (negali būti jų didžioji dalis) viešai neskelbti, kad būtų išvengta realių ar numanomų sunkių pasekmių.

Vertėtų prisiminti naujojo Kodekso sudarymą, kai peržiūrint ankstesnįjį Pijaus Benedikto kodeksą, buvo susidurta su kai kurių konsultorių gana skeptiška nuomone dėl teisminių aktų publikavimo. Anot jų, supažindinimas su procesiniais aktais kėlė nemažų pavojų, sunkinančių byloje dalyvaujančių šalių santykius. Ypač atrodė ši situacija pavojinga tose šalyse, kur bažnytinė teisminė jurisdikcija nėra pripažinta, tuomet šalių ar liudininkų liudijimai bažnytiniame procese galėjo būti apskūsti civiliniuose teismuose kaip šmeižikiški, arba bažnytinio proceso aktai galėjo būti panaudoti inicijuojant baudžiamąsias bylas prieš šalį ar liudininkus civiliniuose teismuose [27, p. 293; 28, p. 366]. Naujojo Kodekso norma šiuo atžvilgiu yra gana apibendrinta, tačiau tikslus jos supratimas padeda nepažeisti asmens gynybos, kai leidžiama susipažinti su bylos medžiaga (*cauto tamen ut ius defensionis semper integrum maneat*) ir siekiama išvengti sprendimo negaliojimo (CIC'83, 1620,7 kan.) [3, n. 1598].

Taigi šiuo atveju teisėjui, kaip matome, yra suteikta fakultatyvinė galimybė neparodyti kai kurių aktų, kad būtų išvengta sunkių pasekmių, nors tai, atrodo, yra rizikinga. Ši fakultatyvinė teisė yra unikali ir neturi analogų nei lyginamojoje teisėje, nei teisės istorijoje [2, p. 408]. Tačiau, kad ir kokių galimo aktų publikavimo sunkumų iškiltų, teisė į gynybą yra ypač svarbi santuokinėse bylose, kurios lemia šalių asmeninį statusą ir tiria sakramentinio santuokinio ryšio egzistavimą. Būtent šiose bylose yra svarbus kruopštus tyrimas, be abejo, reikalaujantis tokių sąlygų, kad kiekviena šalis būtų išgirsta ne tik tada, kai pateikia savo nuomonę ir liudininkus, kurie galėtų tą nuomonę patvirtinti. Šalis, negavusi galimybių apsiginti teisme, vadovaudamasi 1620,7 kanonu, turi teisę sprendimo galiojimą ginčyti, nes toks sprendimas tampa nepataisomai negaliojantis. Taigi doktrininio lygiu ši fakultatyvinė teisė galimybė tampa kontroversiška, nors įstatymo leidėjo ketinimai yra kilnūs. Matome, kad neatskleidus vieno ar kito dokumento, siekiama kuriai nors šaliai nesudaryti sunkių pasekmių, kurias gali sukelti tokių aktų publikavimas, tačiau siekiama ir išsaugoti Bažnyčios skelbiamą esminį principą – prigimtinį įstatymą, kuris skelbia kiekvieno asmens orumo globą. Ši kontroversija išsprendžiama tik tinkamai suderinus doktrininę poziciją su proceso bendrąja teorija [2, p. 409–410]. Prievolė, užtikrinanti teisės į gynybą integralumą, nėra pakankama, kai tik pasirenkamas motyvas neskelbti vieno ar kito teismo akto. Visada svarbu stebėti, ar tokio akto neskelbimas neturės įtakos galutiniam teismui sprendimui. Jei be šio akto bylos eiga pakryptų kita linkme, tai teisėjas neturėtų naudotis fakultatyvine jam suteikta teise. Laidantis nuostatos, kad teisėjas privalo priimti sprendimą pagal savo sąžinę ir iš aktų ir įrodymų (lot. *ex actis et probatis*), tai ši formulė *ex actis et probatis* yra nesuderinama su ką tik minėta teisėjui suteikta fakultatyvine galia. Taigi jei teisėjas nusprendžia nepublikuoti kurio nors akto, jis turėtų, priimdamas sprendimą, pastarąjį aktą ignoruoti.

Matome, kad procese šalys gali prieštarauti viena kitai, gali prieštarauti teisėjams ir kitiems teismo nariams (1491–1500 kan.). Šalis kritines pastabas gali reikšti bet kurioje teisminėje stadijoje, nes disciplinos teisme nesilaikymas (1446–1475 kan.) vėliau gali lemti pataisomą arba nepataisomą sprendimo negaliojimą (1620 kan.; 1622 kan.). Suprantamas įsta-

tymų leidėjo noras, 1598 § 1 kanonu įpareigojantis teisėją po teismo tyrimo dekretu leisti šalims ir jų advokatams susipažinti su bylos medžiaga, kad procesas nebūtų niekinis. Tai daroma, kad būtų išvengta nereikalingų nesusipratimų. Matyt, sąmoningai atsirado naujajame Kodekse redakcija, kuri teismo tyrimo pabaigoje šaliai leidžia dar kartą išsakyti savo nuomonę apie byloje atliktą tyrimą, kad vėliau būtų išvengta ginčo dėl teisės į gynybą pažeidimų, kurie padarytų sprendimą negaliojantį ir nepataisomą (1620, 7 kan.) [5, p. 98; 30, p. 482–483]. Be to, 1600 kanonas netgi po teismo tyrimo leidžia teisėjui pasikviesti tuos pačius ar kitus liudytojus, pasitelkti kitus įrodymus, kurių anksčiau nebuvo prašyta. Bylos papildymas yra galimas tada, kai byloje nagrinėjamas privatus šalių gėris ir kai šalys su bylos papildymu sutinka. Kitose bylose papildymas galimas, atsižvelgiant į šalių sutikimą, kai reikia pašalinti rimtą priežastį arba apgaulės ar kokios nors įtakos pavojų; be to, papildymas galimas visose bylose, kada numatoma, jog pagal 1645 § 2, 1–3 kanoną, bus paskelbtas neteisingas sprendimas, kuris reikalautų pirmą kartą padėties atstatymo.

Baudžiamajame procese, aptariant bylą, visada paskutinis raštu arba žodžiu pats arba per savo advokatą pasisako kaltinamasis (CIC'83, 1725 kan.). Taip suteikiama galimybė išsakyti savo argumentus – siekiama maksimaliai garantuoti asmens apsaugą. Ginčo bylose viešajai šaliai (teisingumo saugotojui, ryšio gynėjui) yra suteikiama paskutinės replikos teisė. Taigi būtų galima viešąją šalį byloje įvardyti kaip *privilegijuotą šalį* ir privačiai šaliai nesuteikti lygių galimybių gintis. Teisingumo saugotojo ir ryšio gynėjo pareigybų viešas pobūdis tampa svarbesnis, nes byloje atstovaujama tikinčiųjų bendruomenės interesams [5, p. 110; 31, p. 141]. Nors civiliška, ko gero, atrodytų kitaip, tačiau tokia gynyba viešo pobūdžio bylose visiškai atitinka bažnytinio proceso dvasią ir nepažeidžia atsakovo gynybos teisės.

Taigi teismas paskelbia sprendimą tik gerai ištyręs ir įvertinęs ginčo objektą. Teisėjas, remdamasis savo sąžine ir įstatymais, įvertina surinktus tyrime duomenis ir, pasiekęs moralinį tikrumą (*moralis certitudo circa rem sententia definiendam*), paskelbia sprendimą (CIC'83, 1608 kan.). Motyvavimo trūkumas sprendime taip pat gali jį padaryti negaliojantį, tačiau pataisomą (CIC'83, 1622, 2 kan.). Vienokį ar kitokį sprendimo atsiradimą, be abejonės, nulėmė kažkokie motyvai, kuriais remdamasis teisėjas paskelbė tam tikras išvadas. Tuomet šalis, būdama nepatenkinta sprendimu, apeliaciniame procese galėtų pataisyti ankstesniojo teisėjo padarytas klaidas.

Be abejonės, ieškovo pretenzijų ar teismo nutarčių ginčijimu galima apginti ne tik savo teises, bet ir savo teisę į gynybą, patį teisminį procesą galima nesunkiai paversti tam tikra priemone, kuri padėtų užvilkti ar nutraukti patį teisminį procesą [17, p. 17]. Jei nesuteikiama galimybė susipažinti su byloje surinktais duomenimis ir negalima jų atremti ar pakomentuoti, atsakovas gali reikšti pretenzijas dėl pažeistos teisės į gynybą ir dėl netinkamo sprendimo. Tad teisės į gynybą pažeidimas daro sprendimą negaliojantį ir nepataisomą tuomet, kai šalis per visą teisminį procesą neturėjo galimybės pareikšti savo nuomonės. Todėl nereikia manyti, kad prisidengus teisės apsiginti pažeidimu, procese galima piktnaudžiauti. Kai kalbame apie teismo proceso vilkinimą, nereikėtų pamiršti 1453 kanono įpareigojimo, raginančio teismus ir teisėjus kuo skubiau užtikrinti šalims teisingumą, išsprendžiant bylas I instancijos teismuose per vienerius metus, o II instancijos teismuose per pusę metų. Be to, naujojo Kodekso 1614 kanone, po teisminių aktų publikavimo ir teismo tyrimo pabaigos dekretu, teisėjui yra rekomenduojama kuo skubiau paskelbti sprendimą, kuriame turėtų būti nurodyti būdai, kaip šalis galėtų ginčyti sprendimą. Paskelbus sprendimą (CIC'83, 1615 kan.; 1509 kan.), pradedamas skaičiuoti laikas, skirtas sprendimui ginčyti: 1621 kanonas – nepataisomas negaliojantis sprendimas gali būti ginčijamas per 10 metų; 1623 kanonas – pataisomas negaliojantis sprendimas – per 3 metus; 1630 §1 kanonas – galima apeliacija per 15 dienų; 1682 §1 kanonas – sprendimas dėl negaliojančios santuokos paskelbimo negaliojančia ir patvirtinimo aukštesnėje instancijoje priėmimas per 20 dienų.

Tai kartu rodo, kad ir teisėjui gali būti būdingas žmogiškasis silpnumas, dėl kurio ir tyrime, ir sprendime gali atsirasti klaidų ir gali būti pažeistas teisingumas. Galima išskirti dar ir kitą šaliai galimą apsigynimo sąlygą, t. y. įpareigojimą teisėjui sprendime nurodyti nuginči-

jimo būdus. Tuo parodoma, kad įstatymų leidėjas per teismus rimtai siekia šalims užtikrinti teisingumą. Ne kas kitas, o patys teisėjai turi būti suinteresuoti padėti žmonėms ir suteikti jiems tiesos atradimo viltį. Dėl to šalis, kuriai atrodo, jog sprendimas netinkamas, apeliaciniu būdu gali šį sprendimą ginčyti.

Suprantama, jog dažnai teisės į gynybą neįmanoma numatyti tik skaitant kodekso normas. Kaip ir kitas, taip ir šias teismų praktikoje įstatymu paveldėtas taisykles teisėjas visada pritaiko prie naujų laikų reikalavimų ir taip išlaiko socialinio teisingumo gyvybingumą.

Išvados

1. Kanonų teisės pagrindinis principas yra *salus animarum*, todėl nagrinėjant teisės į gynybą užtikrinimą bažnytinio proceso teisėje, procesinės normos negali būti traktuojamos atsietai nuo teologinių ir pastoracinių reikalavimų, nuo subjektų pareigos neprarasti sąžinės ir laisvės, nuo pareigybinio ir asmeninio įsipareigojimo nuoseklumo.

2. Bažnytiniame procese teisėjo pareiga yra objektyvios tiesos ieškojimas iš aktų ir įrodymų (*ex actis et probatis*), o ne šalių teisme. Taip pat kanonų teisėje visas tiriamasis procesas yra priklausomas nuo sprendimo paskelbimo. Taigi teisėjas, kuriam teisė suteikia nemažai diskrecinių galių, yra įpareigotas ieškodamas objektyvios tiesos rūpestingai ir tiksliai laikytis visų procesinių normų.

3. Katalikų Bažnyčios mokymas ir jurisprudencija teisę į gynybą kildina iš prigimtinės teisės, todėl pareiga visur ir visuomet saugoti ir ginti žmogaus teises natūraliai siejasi su 1620,7 kanono imperatyvia nuostata, kad teisėjo sprendimas yra nepataisomai negaliojantis, jei kuriai nors iš šalių nebuvo suteikta teisė į gynybą (*si ius defectiones alterutri parti denegatum fuit*).

4. Teisė į gynybą yra visiškai užtikrinama, kai yra įvykdomos šios sąlygos: pranešama apie bylą atsakovui, žinoma bylos esmė, sudaromos įrodymų pateikimo galimybės, žinomi kitos šalies parodymai dėl bylos esmės, ginant savo poziciją pateikiami prieštaravimai ir atsakymai. Vienos iš šalių nesugebėjimas ar nenoras pasinaudoti gynybos teise dar nereiškia, kad ši teisė buvo jai paneigta.

LITERATŪRA

1. **Felici P.** Persona e ordinamento nella Chiesa. – Milano, 1973.
2. **Arroba Conde M. J.** Diritto processuale canonico. – Roma, 1994.
3. **Chiappetta L.** Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale. – Roma, 1996. Vol. 3.
4. **Arangio-Ruiz V.** Istituzioni di diritto romano. – Napoli, 1983.
5. **Blasi A.** Il diritto di difesa negli istituti processuali canonici // Archivio Giuridico, CCVII. 1987. Nr. 1.
6. **Sacra Congregatio De Disciplina Sacramentorum.** Instructio *Provida Mater*. 15 aug. 1936 // Acta Apostolicae Sedis. 1936. No. 28.
7. **Coronata M.** Institutiones iuris canonici. De processibus. – Romae, 1956. Vol. 3.
8. **Arena A. M.** Lezioni di diritto processuale comparato. – Roma, 1975.
9. **Ochoa J.** Il nuovo Codice di diritto canonico. – Roma, 1983.
10. **Religinės** laisvės deklaracija *Dignitatis humanae*, 7 // Il Vatikano Susirinkimo nutarimai. – Kaunas, 1994.
11. **Meilius K.** Individuo teisės ir visuotinis gėris // Jurisprudencija. – Vilnius, 2002. Nr. 24.
12. **Communicationes.** 1984.
13. **Erlebach G.** La nullità della sentenza „ob ius defensionis denegatum“ nella giurisprudenza rotame. – Città del Vaticano, 1991.
14. **Paulus VI.** Motu proprio *Causas matrimoniales*, 28 mar. 1971 // Acta Apostolicae Sedis. 1971. No. 65.

15. **Signatura Apostolica.** Decretum, 6 apr. 1971. // Ochoa X. *Leges Ecclesiae.* – Roma, 1974. Vol. 4.
16. **Lega M., Bartocetti V.** *Commentarium in iudicia ecclesiastica.* – Romae, 1938. Vol. 3.
17. **Garcia Failde J. J.** *Nuevo derecho procesal canónico.* – Salamanca, 1992.
18. **Bonfante P.** *Istituzioni di diritto romano.* – Torino, 1951.
19. **Arangio-Ruiz V.** *Storia del diritto romano.* – Napoli, 1983.
20. **Lega M., Bartocetti V.** *Commentarium in iudicia ecclesiastica.* – Romae, 1950. Vol. 2.
21. **Ochoa X.** *I processi in genere // Il nuovo Codice di diritto canonico.* – Roma, 1983.
22. **Meilius K., Jonaitis M.** *Sprendimo priėmimas už akių – efektyvi proceso koncentracijos užtikrinimo priemonė // Jurisprudencija.* – Vilnius, 2002. Nr. 27.
23. **Pio Pp. XII.** *Allocutio ad Auditores S. R. Rotae, 1 oct. 1942 // Acta Apostolicae Sedis 34.* 1942.
24. **Cordero F.** *Procedura penale.* – Roma, 1982.
25. **St. Thomas Aquinas.** 2-2,109, 3 ad 1.
26. **Katalikų Bažnyčios katekizmas.** – Vilnius, 1997.
27. **Gullo C.** *La pubblicazione degli atti e la discussione della causa, // AA. VV., Il processo matrimoniale.* – Città del Vaticano, 1988.
28. **Pinto P. V.** *I processi nel codice di diritto canonico. Commento sistematico al Lib.* – Città del Vaticano, 1993.
29. **O'Connell W.** *Il proceso contenzioso // Il nuovo Codice di diritto canonico.* – Roma, 1983.
30. **Usai G. M.** *Il promotore di giustizia ed il difensore del vincolo, // AA.VV., Il processo matrimoniale canonico.* – Città del Vaticano, 1988.

The Right to Defence in Ecclesiastic Tribunal

Assoc. Prof. Dr. Kazimieras Meilius

Dr. Jonas Juškevičius

Law University of Lithuania

Keywords: canon procedural law, right to defence, Code of Canon Law, moral certitude, objective truth.

SUMMARY

The aim of the present article is to outline the elements of the right to the defence in the procedural law in the Catholic Church, and at the same time to point out some problematic aspects of this right which could appear during the trial. These questions are considered in the light of the norms of the new Code of canon law promulgated by John Paul II in 1983. These norms are compared with the norms of the previous pio-benedictine Code of 1917 in order to show the natural evolution of canon law in this respect.

*The function of canon law should correspond with natural functions of society. Considering the fact that the primary law in the Church is the *salus animarum* principle, it appears obvious that the practical implementation of love, perfection and justice is possible only by integrated study of Church teaching and canon law. Cardinal P. Felici was right by stressing that technical procedures of canon law shouldn't be kept separately from theological and pastoral requirements.*

The new Code of canon law declares a fundamental right of the faithful to the defence in the competent ecclesiastic tribunal in order to achieve an impartial decision in the trial. This could be achieved by all legitimate acts of the parties in the trial either directly or with the assistance of procurator or advocate. The ecclesiastical jurisprudence considers the right to the defence as an imperative norm which is rooted in the natural law, thus it appears very natural that canon law

corresponds with universal respect of human rights. Once the trial has been initiated, the judge has a duty to seek an objective truth and do justice. If a person fails to exercise his or her rights due to manifest negligence of the tribunal, this is considered as a direct violation of that right which could amount to a denial of the right of defence and consequently render irremediable nullity of the sentence si ius defectiones alterutri parti denegatum fuit. It is important to stress that the failure of the party to exercise his or her right is not in any way a denial of that right. The jurisprudence of the Roman Rota and the Apostolic Signatura helps to clarify the content of the right of defence. That right can be fully exercised said when the following conditions are included: notification of the trial, knowledge of the issue, presentation of proofs, knowledge of the proofs relevant to deciding the issue, presentation of arguments and response in defence of one's position.

